

Zoals dat eerder al is gebeurd met gedenkboeken over andere instituten zoals de Raad van State en de Algemene Rekenkamer worden deze hoofdstukken onderbroken door geschreven portretten van typerende senatoren uit de behandelde tijdperken. De meeste daarvan zijn geschreven door R. E. van Ditzhuyzen en behandelde figuren als graaf de Thiennes de Lombise, de eerste kamervoorzitter uit de parlementaire geschiedenis, vader en zoon van Brienen van de Groote Lindt, Van Eyzinga (voorzitter van 1880 tot 1888), oud-minister Fransen van de Putte, Anne Anema die belangrijk werk heeft gedaan om zijn ARP uit haar na-oorlogse isolement te halen. Tenslotte is er een levensschets van Martina Tjeenk Willink die, als vriendin van koningin Juliana, de belangrijkste sociaal-democratische critica werd van minister Klompé in een tijd waarin maatschappelijk werk en welzijnspolitiek nog een zaak waren van enkele deskundigen. Zowel de ministers Van Thiel als Klompé vreesden, wegens Tjeenk Willinks optreden, de Eerste Kamer aanzienlijk meer dan de direct gekozen volksvertegenwoordiging.

Voorts zijn hoofdstukken opgenomen van A. Sprey, over het gebouw van de Eerste Kamer, en van Postma, die onze 'senaat' vergelijkt met enige zusterinstellingen in het buitenland. Hij doet dat eerder beschrijvend dan werkelijk evaluerend. Het slot wordt gevormd door een curieuze apologie van de Eerste Kamer door oud-voorzitter Th. L. M. Thurlings. Curieuze, omdat een zelfverzekerd instituut zulke apologie eigenlijk niet nodig zou moeten hebben. In vergelijkbare boeken van de laatste jaren, zoals over de Raad van State, de Hoge Raad en de Rekenkamer zijn zulke verdedigingsredes, vanzelfsprekend, niet te vinden.

Zo'n toegevoegd hoofdstuk laat nog eens zien hoe de twijfel aan eigen bestaan de Eerste Kamer door heel haar geschiedenis heeft begeleid.

Een van de meest opmerkelijke conclusies die uit het gedenkboek vallen te trekken — ik heb het al mogen vaststellen in een beschouwing in het dagblad *Trouw* (25 augustus 1990) — is, dat vrijwel alle grote politieke leidersfiguren vanaf de negentiende eeuw hebben geconcludeerd tot de principiële overbodigheid van de Eerste Kamer (Thorbecke, Groen, Lohman, Troelstra, Oud en Drees) maar dat geen van allen er in is geslaagd zijn medestanders daarvan met succes te overtuigen. De Eerste Kamer dankt zijn duurzame voortbestaan aan de 'verenigde *backbenchers*', wat weer iets zegt over de beperkingen aan invloed waaraan politieke leiders aldoor onderworpen zijn geweest. Het is overigens niet het enige opmerkelijke feit, dat dit gedenkboek tot een buitengewoon lezenswaardig 'collegiaal werkstuk' maakt.

J. Th. J. van den Berg

Ch.Dumas, H. P. R. Rosenberg, ed., *Het kabinet der koningin. Geschiedenis van het instituut en het huis aan de Korte Vijverberg* (VOM-reeks 1991 III; 's-Gravenhage: Gemeente 's-Gravenhage, dienst ruimtelijke en economische ontwikkeling, hoofdafdeling monumentenzorg, 1991, 224 blz., ISBN 90 73166 06 3).

In 1815 schiep de grondwet een tegenstelling tussen staatshoofd en parlement die in het voordeel van de laatste werd beslist: schoksgewijs bij de grondwetsherzieningen van 1840 en 1848, met kleinere ups and downs daarna. Een van de afkalvende bolwerken van koninklijke macht was het Kabinet des konings (KdK); onder Emma's regentschap poogde Tak van Poortvliet het instituut zelfs op te heffen of tenminste onder ministeriële verantwoordelijkheid te brengen. Ook dat laatste lukte niet; alleen de archieftaak van het KdK ging onder de minister ressorteren. Daar alle officiële correspondentie van het staatshoofd met ministers en hoge colleges van staat via de directeur bleef verlopen, en diens functie met geheimhouding is omgeven, werd zelfs na de tweede wereldoorlog de toenmalige directeur mej. Tellegen nog grote invloed toegeschreven.

Dat was misplaatst, omdat zowel haar ambt als de kroon zelf reeds lang geleden sterk aan politieke betekenis hadden ingeboet.

Dat de koninklijke macht in 1848 nog niet volledig was gekortwiek bleek onder andere uit de zelfstandige rol die de eerste drie directeuren, Van Rappard, De Kock en Van Heeckeren speelden bij kabinetsformaties; ook was de directeur tot 1862 secretaris van de ministerraad. De eerste drie directeuren stonden nog zozeer in de landspolitiek, dat eerst en laatst genoemden hun ambt voor een ministerschap ruilden. De Kock nam ontslag, maar had erop gerekend de troon van Buitenzorg te kunnen bestijgen. Sinds de jaren 1870 evenwel, traden directeuren aan die tevreden waren met een bescheidener rol. Ook toen het zelfstandig optreden van de directeur tussen koning en ministers tot het verleden behoorde, bleef het KdK meer dan een verzend- en bewaarplaats van belangrijke staatsdocumenten en correspondentie. Men krijgt de indruk dat de directeuren, afgezien van hun administratieve taken, vooral optraden als beschermers van het koninklijke recht om geïnformeerd te worden en te waarschuwen. Daarnaast kwamen zij speciaal tijdens kabinetcrises en formaties in contact met ministers. Sinds de komst van de figuur van de informateur, hoeft de directeur KdK niet meer informeel als zodanig op te treden. De directeur is als kenner van precedentes en stipte vormen nog steeds van betekenis voor de relatie van koning en ministers. Hij fungeert ook als adviseur van het staatshoofd en soms als diens spreekbuis. Voor de uitvoering van zijn taak is een minister verantwoordelijk; toch is het KdK op de begroting bij de hoge colleges van staat ondergebracht hoewel het daartoe niet hoort.

Ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van het KdK werd een door kunsthistorische essays gedomineerde herdenkingsbundel uitgegeven. Het eerste artikel is echter van politiek-historische aard. Daarin beschrijft N. Cramer de evolutie van het KdK aan de hand van het bewind der directeuren. Zijn lezenswaardige overzichtsartikel is gebaseerd op bestaande literatuur en in zijn opdracht uitgevoerd archief-onderzoek. Het viel hem zwaar de persoonlijkheden der directeuren te typeren, omdat necrologieën of particuliere archieven ontbreken. Natuurlijk valt hun werk wel af te lezen uit het archief, maar dat werd tot op heden weinig systematisch bestudeerd, daar het KdK vroeger huiverig was voor historisch onderzoek. Voor de laatste vijftig jaar kon ook ten behoeve van deze bundel kennelijk nog geen toegang tot het archief worden verkregen — ondanks de nieuwe openheid nagestreefd door directeur Quarles. Al weet Cramer het probleem ten dele op te lossen met citaten uit het archief-Dijckmeester en kenmerkende episodes aangaande de directeuren Tellegen, Röell, De Graaff en Quarles, men kan zich afvragen of bij zo weinig openheid de laatste halve eeuw dan maar niet buiten beschouwing had moeten blijven.

In deze bundel verschaffen drie andere artikelen in ieder geval openheid over de historie van het representatieve pand van het KdK. Zij beschrijven namelijk de vroegere bewoners en eigenaren (auteur C. J. J. Stal), de bouwgeschiedenis (auteur H. C. Brouwer) en het interieur (auteur C. W. Fock). Maar hoe interessant deze artikelen ook zijn, zij verschuiven onbedoeld het accent van het KdK en de kroon naar hun ornamentiek. Zodoende steekt deze bundel in historisch-wetenschappelijk opzicht mager af bij de gevarieerde historische essays waarmee bepaalde hoge colleges van staat in de afgelopen jaren hun jubilea accentueerden.

C. A. Tamse

L. Karsten, *De achturendag. Arbeidstijdverkorting in historisch perspectief 1817-1919* (Dissertatie Groningen 1989; Amsterdam: Stichting beheer IISG, 1990, 383 blz., f84,-, ISBN 90 6861 040 6).

De achterflap van de handelsuitgave van dit in 1989 aan de rijksuniversiteit Groningen